

THE SPECIAL KIND OF DIVISION

Asist. Prof. Bilyana Ivanova

Private Law Department,

“Angel Kanchev” University of Ruse, Bulgaria

Tel.: +359896823683

E-mail: bkirova@uni-ruse.bg

Abstract: *The present study examines the division of inheritance carried out by the testator during his lifetime. A historical overview of the institute has been made. The main moments in carrying out this special type of division under the current Bulgarian legislation in its two forms - division of a will and division of a donation - have been examined. The application of the institute in practice is not widespread so far, which is one of the reasons for developing the present work. The article aims, in addition to contributing to the scientific community, to sprak interest and familiarize the reader with the possibilities that art. 77 et seq. of the Inheritance Act provides in order to avoid future disputes between the heirs in the event of the death of their common ancestor.*

Keywords: *Inheritance, Heritage, Will, During lifetime, Bequest, Donation, Division, Partition, Property, Property Division.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Смъртта на наследодателя поставя редица въпроси пред неговите наследници. Един от основните е как ще се раздели неговото имущество между тях. Вариантите са два – извършване на доброволна или на съдебна делба. Но безконфликтно постигане на съгласие кой какво да получи в дял от наследството се наблюдава рядко. Често наследниците не могат да се разберат как да разделят това имущество. Резултатът – години, прекарани в съдебната зала, множество конфликти и гневни роднини, направили всичко, за да докажат нуждата от по-голям дял от наследството.

Съвсем не така стои въпросът за отношенията между наследниците, ако всеки един от тях предварително знае какво ще получи, или най-малкото е наясно, че общият родоначалник лично се е погрижил за разпределението на собственото му имущество още преди неговата смърт. Институтът на делбата, извършена от наследодателя приживе, решава много проблеми за наследниците още преди те да са се случили.

Въпреки ползите от този вид делба обаче неговото практическо приложение е ограничено. Именно това провокира и създаването на настоящата разработка като целта е да се представят възможните начини за извършване на делба приживе, което от своя страна да доведе до по-честото ѝ използване в гражданския оборот.

ОБЩИ ПОЛОЖЕНИЯ

Наследството се открива в момента на смъртта на починалия. В този момент за неговите наследници възниква правото да приемат или да се откажат от това наследство. Ако го приемат, то цялото имущество, което наследодателят е притежавал, преминава в тяхна собственост. В случаите, когато наследникът е един, проблем не възниква – той наследява всичко. Когато обаче наследниците са повече, между тях възниква съсобственост. Всеки от тях получава идеална част от цялото имущество на починалия, а възможностите за управление и разпореждане с тази идеална част са подчинени на правилата по Закона за собствеността.

Наследниците могат да вземат решение да прекратят така възникналата съсобственост помежду им, трансформирайки идеалните си части в права върху реални обекти. Този процес обикновено се извършва чрез делба, която може да бъде доброволна или съдебна. Практиката показва обаче, че постигането на доброволна делба е трудно, а от своя страна съдебната такава представлява дълъг и сложен процес, който често отнема години. Наследодателят може, ако

желае, да избегне това, извършвайки подялба на своето имущество преди смъртта си. Това не дава категорична гаранция, че споровете между наследниците ще бъдат избегнати, но в голяма част от случаите последните се съобразяват с волята на своя наследодател.

Чрез този трети вариант за подялба имуществото на наследодателя, който Законът за наследството предоставя, до делба в същинския смисъл на думата не се стига. Той не представлява процес по прекратяване на съсобственост между две или повече лица, притежаващи качеството наследник, а цели предотвратяване на нейното възникване, а от там – избягване на спорове и евентуални съдебни процеси между наследниците. Правната уредба на института по действащото българско право се съдържа едва в четири разпоредби на Закона за наследството – от чл. 77 до чл. 80, което е крайно недостатъчно и вероятно е една от причините за слабото му приложение в практиката. Ползите, които приживната делба носи обаче аргументират интереса към изследването и по-детайлното разглеждане на института.

Съгласно чл. 77, ал. 1 ЗН наследодателят може приживе да раздели имотите си между своите наследници, като включи в делбата и запазената част. Текстът на разпоредбата (а впрочем и на следващите) говори за разделяне на „имотите“, които наследодателят притежава. Но наследодателят може да притежава както недвижими, така и движими вещи. Законът не поставя ограничение на собственика на движима вещь как да се разпорежи с нея. Той може да направи това както сключвайки възмезден договор (напр. продажба или замяна), така и посредством акт на дарение или завещание. Нещо повече, при откриване на наследството движимите вещи също влизат като част от него и преминават в собственост на онези от наследниците, които го приемат. В този смисъл използваното понятието „имоти“ в разпоредбата на чл. 77 и сл. следва да се тълкува разширително, като в него се включат освен недвижимите имоти и движимите вещи, собственост на наследодателя.

За да бъде действителна приживната делба е необходимо наследодателят да включи в нея всички наследници с право на запазена част. Неучастието и на един наследник ще доведе до недействителност на акта. Възможно е някой от наследниците да бъде увреден с делбата, извършена от наследодателя, и да не получи полагащото му се съобразно неговата запазена част. Сънаследникът, който с такава делба е увреден в своята запазена част, може да иска възстановяването ѝ от другите наследници по реда на чл. 30 – 37 ЗН. Искът за това може да се предяви само след откриване на наследството. Последният има своето основание в чл. 78, ал. 2 ЗН във връзка с чл. 30 ЗН и чл. 74 ЗН.²¹⁰

Приживната делба може да бъде извършена по всяко време, когато наследодателят пожелае. Но това не означава, че след този момент той не може да придобива право на собственост върху други вещи. Те съвсем логично няма да попаднат в обхвата на извършената вече делба, тъй като никой не може да даде това, което няма. Спрямо тях наследодателят има няколко възможности – да се разпорежи с тях чрез възмездна или безвъзмездна сделка; да ги завещание; да извърши нова приживна делба или да ги остави неподелени. В последния случай за тези вещи ще се приложат на общо основание правилата за наследяване по закон, предвидени в Закона за наследството.

Приживната делба може да бъде извършена в една от двете допустими от закона форми – чрез акт на дарение или със завещание (чл. 77, ал. 2 ЗН). В следващите редове ще бъдат разгледани основните моменти при двата вида делба.

ДЕЛБА ДАРЕНИЕ

Този вид делба е подчинен на правната уредба на договора за дарение, установена в чл. 225 – 227 ЗЗД. Делбата дарение представлява договор между наследодателя и неговите наследници, чрез който наследодателят приживе и безвъзмездно прехвърля имуществото си, като го разделя поотделно на всеки един от наследниците.²¹¹ При договорът за дарение мотивът представлява допълнителен субективен елемент, на който законодателят е придал особено значение. Тук законът въвежда изключение от правилото на чл. 26, ал. 4 ЗЗД, според

²¹⁰ Тасев, Хр., 2020. Българско наследствено право. София: Издателство „Нова звезда“, с. 186

²¹¹ Тасев, С., 2016. Делба на съсобственост. София: Издателство „Нова звезда“, с. 23

който частична недействителност на договора е възможна. Така, ако единственият мотив, поради който е направено дарението е противен на закона или противоречи на изискванията на добрите нрави, законът не дава възможност на целия договор да произведе своето правно действие.²¹² При приживната делба намерението на наследодателя е да предотврати възникването на съсобственост между своите наследници и да избегне евентуални бъдещи конфликти помежду им.

Съгласно чл. 225 ЗЗД с договора за дарение дарителят отстъпва веднага и безвъзмездно нещо на дарения, който го приема. Правилата за сключване на договор за делба дарение не се различават от тези за обикновеното дарение (обичайно, възнаградително и пр.) Така, необходимо е дарителят наследодател да притежава пълна дееспособност, за да може да се разпорежи с имуществото си. Недееспособните не могат да изразяват валидно воля – изобщо или без попечителско съдействие. Поради това и в защита на техните имуществени интереси законът поставя ограничения при извършването на разпоредителни сделки с тяхното собствено имущество. Сключването на договор за дарение не прави изключение, още повече, че в случая говорим за разпореждане не с отделни вещи, а с цялото им имущество.

Не така стои въпросът с приемането на дар. Няма пречка пълно или ограничено недееспособно лице да получи нещо, в резултат на което неговото имущество да се увеличи. Законът допуска тези лица да сключват такива сделки, но въвежда задължително участие и на техния законен представител – настойник или попечител. Поставя се въпросът обаче как следва да се процедира в хипотезата, когато лицето, извършващо делба дарение е и законен представител на някой от наследниците, които участват в сделката. Необходимо е да се гарантира, че интересите на недееспособния тук ще бъдат защитени в пълен обем. Ето защо Гражданският процесуален кодекс в чл. 29 посочва, че в такива случаи съдът назначава особен представител.

За да бъде договорът за дарение действителен е необходимо дарителят да съобрази предписаната от закона форма. В този смисъл простото съгласие между страните не е достатъчно. Законът за задълженията и договорите постановява, че договорите за прехвърляне на собственост върху недвижими имоти трябва да бъдат извършени с нотариален акт. Безспорно договор за дарение с предмет недвижим имот има вещно действие и поради това попада в обхвата на разпоредбата на чл. 18 ЗЗД. Що се отнася до дарение на движими вещи, чл. 225, ал. 2 ЗЗД дава на дарителя две възможности – да сключи договор за дарение в писмена форма с нотариално заверени подписи или да извърши дарствения акт чрез простото предаване на вещта. Ако пък предмет на дарението са ценни книжа, то формата ще бъде спазена само тогава, когато бъде спазен надлежният начин за тяхното прехвърляне. Говорейки за делба дарение следва да се има предвид, че с тази сделка наследодателят не прехвърля само едно вещно право, а цели да се разпорежи с цялото си имущество. В този смисъл, ако избере да извърши подялбата на движимото си имущество в същия акт заедно с недвижимите имоти, то следва да се спази най-тежката предвидена в закона форма – на нотариален акт.

Дарението има автоматично действие и става задължително за наследодателя от момента на изричното му приемане от всички наследници. Докато и последното волеизявление не бъде изразено по установения ред, фактическият състав на сключване на договора за дарение няма да бъде завършен и няма да настъпи вещният ефект на сделката, няма валидна делба дарение. Съгласно разпоредбата на чл. 78, ал. 1 ЗН, делбата дарение е недействителна, ако в нея не участва някой от наследниците с право на запазена част. По силата на този договор за дарение всеки от наследниците придобива конкретно определена част от имуществото на своя наследодател. Това обстоятелство обаче означава, че в случая се касае не до отделно изолирани дарения, които могат да бъдат приети индивидуално, а до едно дарение, което е неделимо в своето единство.²¹³

²¹² Ставру, С., 2015. Относно субективната страна на договора за дарение, Предизвикай правото, електронно издание

²¹³ Тасев, Хр., 2020. Българско наследствено право. София: Издателство „Нова звезда“, с. 186

Предмет на делбата дарение могат да бъдат само вещи, които наследодателят е притежавал към момента на извършването ѝ. Съгласно чл. 226, ал. 2 ЗЗД дарение (вкл. делба дарение) отнасящо се до бъдещо имущество е нищожно. Няма пречка делбата дарение да бъде извършена и с тежест. Така например наследодателят може да си запази правото да ползва някоя от вещите, предмет на делбата, а наследниците, които ще получат в собственост вещта, ще я придобият заедно с тежестта.

При разпределяне на имуществото си чрез делба дарение наследодателят следва да се съобрази с размера на запазените части на всеки от наследниците. Възможно е въпреки всичко обаче да бъде нахвърнена запазената част на някой от наследниците. За него възниква правото да иска възстановяването ѝ от другите сънаследници като оспори делбата на основание чл. 74 ЗН. Срокът за това е преклузивен – 1 година от извършването на делбата, а неупражняването на това субективно право в срок го погасява.

Наследниците получават в собственост част от имуществото на наследодателя от момента на сключване на договора за делба дарение. Поради това, след като веднъж са я приели, е недопустимо след смъртта на наследодателя да отхвърлят делбата дарение и да искат извършването на нова делба.

При извършване на делба дарение между наследодателя дарител и всеки от наследниците възниква частно правоприемство. Последните не получават дял наследството, тъй като то още не е открито, и не отговарят за задълженията на наследодателя. Отговорността за задълженията на наследодателя ще премине върху наследниците от момента на неговата смърт, т.е. от момента, в който те придобият качеството на наследник. Тогава за тях ще възникне и правото да се откажат от наследството, ако решат да не поемат задълженията на своя наследодател. Извършената приживе делба дарение не е пречка за това.

ДЕЛБА ЗАВЕЩАНИЕ

Втората възможност, която Законът за наследството предоставя на наследодателя, за да раздели имуществото си приживе, е делбата завещание. Тя се извършва с едностранен акт, с който наследодателят се разпорежда за след смъртта си с цялото си имущество в полза на своите наследници. Поради своята правна същност за делбата завещание ще бъдат приложими разпоредбите на глава трета от Закона за наследството.

За да извърши делба завещание наследодателят е необходимо да притежава завещателна дееспособност. Според чл. 13 ЗН всяко „лице, което е навършило 18 години и което не е поставено под пълно запрещение поради слабоумие и е способно да действа разумно, може да се разпорежда със своето имущество за след смъртта си чрез завещание.“ Завещателната дееспособност следователно се покрива с гражданската такава. От друга страна следва да се има предвид разпоредбата на чл. 5, ал. 1 от Закона за лицата и семейството, според която под пълно запрещение ще бъдат поставени страдащите не само от слабоумие, но и от душевна болест, които „не могат да се грижат за своите работи“. Когато говорим за завещателна дееспособност на физическите лица следователно, нормата на чл. 13 ЗН трябва да се тълкува разширително в смисъла на чл. 5, ал. 1 от ЗЛС. Така неспособни да извършват завещателни разпореджения (респ. да извършват делби завещания) ще бъдат поставените под пълно запрещение независимо от причината за това.

На поставените под ограничено запрещение лица законът дава възможност да сключват сделки със съдействие на техните попечители. Завещанието е личен акт, който отразява волята на завещателя.²¹⁴ Поради това не може тази негова воля да бъде изместена или допълвана от волеизявлението на друго лице (настойника или попечителя на поставения под запрещение). Тук сътрудничество е недопустимо.

Завещателна дееспособност няма да притежават и лицата, които макар да не са поставени под запрещение не са способни да разбират свойството и значението на постъпките си и да ръководят действията си. Тази неспособност може да бъде временна или трайна, но във всички случаи следва да е налице към момента на съставяне на завещанието. Изпадането в такова психическо състояние след изготвяне на последното не влече недействителност на акта.

²¹⁴ Тасев, Хр., 2020. Българско наследствено право. София: Издателство „Нова звезда“, с. 58

В делбата завещание следва да бъдат включени всички наследници с право на запазена част (чл. 78, ал. 1 ЗН). Както вече беше посочено при разглеждане на делбата дарение, няма пречка пълно или ограничено запретино лице да получи в собственост нещо, което ще увеличи неговото имущество. Съгласно чл. 2 ЗН по завещание може да наследи и онзи, който е бил заченат при откриване на наследството и е роден способен да живее. Ако след неговото раждане той би бил част от кръга на необходимите наследници, то завещателят следва да го включи в делбата завещание, съобразявайки и неговата запазена част. Ще намерят приложение при делбата завещание и разпоредбите, с които законът определя недостойните да наследяват – чл. 3 и 4 ЗН.

Завещателят може да извърши делбата завещание и като нотариално, и като саморъчно завещание. И в двата случая той следва да спазва стриктно изискванията за форма. Несъобразяването с нея ще направи делбата дарение нищожна по смисъла на чл. 26, ал. 2 ЗЗД.

Завещателят може свободно да избере нотариуса, пред когото да се състави нотариалното завещание. Ако в населеното място няма нотариус, законът (чл. 82 ЗННД) позволява завещанието да се извърши и пред съдия по вписванията. Независимо дали предметът на завещателното разпореджане включва недвижими имоти, законът въвежда изключение от правилото за съставяне на акта по местонахождение на имота – чл. 570, ал. 2 ГПК. Населеното място ще се съобрази единствено доколкото това е необходимо, за да се спазва изискването на чл. 573, ал. 1 ГПК, че нотариусът не може да извършва нотариални действия извън своя район.

Делбата завещание може да се състави както в кантората на нотариуса, така и извън нея, когато уважителни причини налагат това. Необходимо е и участието на двама свидетели, отговарящи на изискванията на чл. 584 ГПК. Производството протича съобразно разпоредбата на чл. 24, ал. 2 ЗН. Завещателят изразява устно своята воля пред нотариуса в присъствието на свидетелите. Нотариусът отразява точно волята на завещателя като е възможно да извършва само стилистични редакции на текста и да заменя нелитературни думи в изявлението на последния. Съществено е поправките, които той нанася, да не изменят смисъла на разпоредженията. След изготвяне на документа, нотариусът прочита на глас записаното, след което отбелязва изпълнението на тези формалности в завещанието, като означава и мястото, и датата на съставянето му. Завещанието се подписва от завещателя, от свидетелите и от нотариуса. Ако завещателят не може да се подпише, той трябва да укаже причината за това и нотариусът отбелязва неговото изявление преди прочитането на завещанието – чл. 24, ал. 3 ЗН.

Съставянето на саморъчно завещание е подчинено на разпоредбата на чл. 25 ЗН. Според алинея 1 то следва да бъде написано изцяло ръкописно от самия завещател, да съдържа означение на датата, когато е съставено, и да е подписано от него. Саморъчното завещание е строго формален акт и неспазването на формата води до нищожност на акта съгласно чл. 26, ал. 2 ЗЗД. Такива са случаите, когато текстът на завещанието не е изписан ръчно от самия завещател, а от трето лице или пък е изписан от завещателя, но с помощта на пишеща машина, компютър и др. Дори и завещанието да е написано под диктовката на завещателя и да е прочетено в присъствието на свидетели и за това отклонение от чл. 25, ал. 1 ЗН да има оправдателни причини, не се санира порокът във формата му (решение № 1160-94-II г.о. ВС). Не прави действително машинописно изписаното завещание и саморъчната добавка в края му, че текстът се поддържа от завещателя (решение № 892-99-I г.о. на ВКС).²¹⁵

В завещателния акт, с който се извършва делба на цялото имущество на наследодателя, може да се направи и завет в полза на някой от наследниците. В този случай въз основа на един и същ акт, наследникът ще получи както дела си от наследството, така и завета, стига той да не накрънява запазената част на някой от другите наследници.

Ако с делбата завещание все пак бъде накрънена нечия запазената част, този наследник има право по реда на чл. 30 и сл. ЗН да иска възстановяването ѝ от другите сънаследници.

²¹⁵ Димитрова, Св., Недействителност на саморъчното завещание. Коментар на съдебната практика, издателски комплекс Труд и право, електронно издание

Правото по чл. 30 ЗН ще възникне в момента на смъртта на наследодателя, тъй като от този момент завещанието ще породи своето действие. От този момент възниква правото на всеки от наследниците да приемат или да се откажат от наследството. Това, което наследниците не могат да направят е да искат извършването на нова делба. Такава вече е извършена с акта на завещанието. Възможност за нова делба ще има само в случай, че някой от наследниците се откаже от наследството на наследодателя, но тя ще се простира само върху отреденият за него конкретен дял.

Саморъчното завещание може да бъде предадено за пазене на нотариус в затворен плик, за което се съставя протокол съобразно чл. 25, ал. 2 ЗН. За делбата завещание важат всички разпоредби на Закона за наследството, свързани с начина на пазене и обявяване на завещанието след смъртта на завещателя.

В теорията се поставя въпросът как наследниците придобиват конкретното имущество от наследодателя – в качеството си на наследници по закон или като наследници по завещание. Според П. Венедиков определените имущества за всеки от наследниците не представлява завет в тяхна полза, поради което те не могат да се откажат от наследството и да получат завещаното имущество. Авторът изразява становище, че при делбата завещание има наследяване по завещание, а наследниците следва да отговарят за задълженията на наследодателя съразмерно на дяловете, отредени им с делбата завещание.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Настоящата разработка не представя изчерпателно проблемите, свързани с института на делбата, извършена от наследодателя приживе. Тя цели запознаване с основните нейни аспекти и създаване на предпоставка за бъдещи по-задълбочени изследвания на материята.

REFERENCES

- Tasev, Hr., 2020. Bulgarian inheritance law. Sofia: Nova zvezda press (**Оригинално заглавие:** *Tasev, Hr., 2020. Българско наследствено право. София: Издателство „Нова звезда“.*)
- Tasev, S., 2016. Division of co-ownership. Sofia: Nova zvezda press (**Оригинално заглавие:** *Tasev, S., 2016. Делба на съсобственост. София: Издателство „Нова звезда“.*)
- Yochev, Evg., 2006. History of the Legislation of Principality of Bulgaria. Ruse: "Angel Kanchev" University of Ruse press. (**Оригинално заглавие:** *Йочев, Евг., 2006. История на законодателството на Княжество България, Русе: Издателство - Печатна база при РУ „Ангел Кънчев“.*)
- Tasheva, Sv., 1995. Bulgarian Inheritance Laws. 1890 – 1995. Sofia: Sibi press (**Оригинално заглавие:** *Ташева, Св., 1995. Български закони за наследството. 1890 – 1995. София: Издателство „Сибис“.*)
- Kozhuharov, Al., 2002. Contractual law. Separate types of bond relationships, Sofia: „St. Kliment Ohridski” University press. (**Оригинално заглавие:** *Кожухаров, Ал., 2002. Облигационно право. Отделни видове облигационни отношения, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.*)
- Stavru, S., 2015. About the subjective side of the donation contract, Challenging the Law, online edition, URL: <https://www.challengingthelaw.com/obligacionno-pravo/subektivnata-strana-na-dogovora-za-darenie/> (**Оригинално заглавие:** *Ставру, С., 2015. Относно субективната страна на договора за дарение, Предизвикай правото, електронно издание*)
- Dimitrova, Sv., Invalidity of the handwritten will. Commentary on judicial practice, Labor and Law publishing complex, online edition, URL: <http://trudipravo.bg/mesechni-spisania/mesechno-spisanie-sobstvenost-i-pravo/menucontsp1/175-nedeistvitelnost-na-samorachnoto-zaveshtanie> (**Оригинално заглавие:** *Димитрова, Св., Недействителност на саморъчното завещание. Коментар на съдебната практика, издателски комплекс Труд и право, електронно издание*)